

УДК 330.131.7

Н.М.БОГДАН, канд. екон. наук

Харківська національна академія міського господарства

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ОКРЕМИХ СУБ'ЄКТІВ ІЗ СУСПІЛЬНИМИ ІНТЕРЕСАМИ

Досліджуються теоретичні аспекти визначення категорії «економічні інтереси» та встановлення взаємозв'язків між інтересами окремих суб'єктів та суспільними інтересами.

Исследуются теоретические аспекты определения категории «экономические интересы» и установления взаимосвязей между интересами отдельных субъектов и общественными интересами.

In the article the theoretical aspects of the definition category "economic interests" and to establish relationships between the individual interest and the public interest.

Ключові слова: економічні інтереси, суспільне виробництво, суспільні інтереси, погодженість, взаємодія, економічні відносини.

Взаємодія людини й суспільного виробництва виражається через складну й взаємозалежну систему економічних інтересів. Розвиток і вплив факторів виробництва визначається економічними інтересами, їх орієнтацією й рівнем значимості в багатоплановому процесі господарської діяльності. Так, академік Л.І. Абалкин відзначає: «Недостатнє дослідження механізму використання економічних законів значною мірою пов'язане з недооцінкою економічною наукою проблеми інтересів. Наші знання про них не проникають далі повсякденних вистав, нам не відомі повною мірою ні їх структура, ні їх співвідпорядкованість» [1, с.192]. Можна затверджувати, що в цей час ця проблема виходить на якісно більш високий рівень. У всій повноті постає питання практичного використання знань, пов'язаних із природою економічних інтересів і їх впливом на суспільне виробництво в реальній господарській діяльності з метою підвищення її ефективності. У зв'язку із цим особливу актуальність набувають питання, пов'язані з необхідністю виміри погодженості економічних інтересів, їх впливу на процеси, що відбуваються в господарській системі.

Багатоплановість і філософська глибина понять «інтерес», «економічний інтерес» визначає ту увагу, яка приділяється цим категоріям в економічних дослідженнях. Уперше об'єктом детального вивчення дані категорії стають у зв'язку з бурхливим розвитком технічної революції XVIII століття – появою мануфактурного виробництва. Одним з перших економістів, який спробував зв'язати інтереси людей з їхніми потребами, був французький мислитель А. Тюрго. Їм була почата перша спроба теоретичного обґрунтування сутності поняття «інтерес». Відносячи інтере-

си до первинної категорії, а потреби – до вторинної, він першим підійшов до поділу інтересів на суспільні й особисті.

Спроби класифікації інтересів можна зустріти в роботах К. Гельвеція. В основі його підходу лежали відносини між людиною й вищим розумом. «Якщо фізичний світ підлеглий закону руху, то мир духовний не менш підлеглий закону інтересу. На землі інтерес є всесильний чарівник, що змінює в очах усіх істот вид усякого предмета» [4, с.34]. Дослідження К. Гельвеція дозволили йому впритул підійти до думки найтіснішого взаємозв'язку інтересів особистості й суспільного виробництва, але рівень розвитку продуктивних сил суспільства в той час об'єктивно не дозволив йому зробити таке узагальнення. Якісний стрибок у розвитку суспільного виробництва в XVIII столітті дозволив А. Сміту підняти теоретичні проблеми, пов'язані з економічними інтересами, на новий рівень. Розглядаючи інтереси через призму поділу праці й виникаючої при цьому необхідності обміну товарами, А. Сміт прийшов до думки, що в основі процесу виробництва товарів і їх обміну лежать інтереси людей: «... жоден індивід ... не буде думати про суспільні інтереси... Він буде прагнути лише до своєї особистої вигоди, і в цьому випадку, як і в багатьох інших, їм буде керувати невидима рука, яка приводить його до мети, що не має нічого загального з його намірами» [9, с.23]. Однак взаємозв'язок інтересів із суспільними відносинами А. Сміту розкрити не вдалося насамперед тому, що він не розглядав цей взаємозв'язок з позицій суспільного виробництва.

Важливу роль у розвитку теорії економічного інтересу зіграв Г.Гегель, що обґрунтував незвідність інтересу до природної природи людини. Люди «домагаються задоволення своїх інтересів, але завдяки цьому здійснюється ще й щось подальше, щось таке, що приховано втримується в них, але не усвідомлювалося ними й не входило в їхні наміри» [3, с.27]. У силу свого світогляду Гегель прямо зв'язував інтереси зі світовим розумом, абсолютною ідеєю.

Проведений короткий історичний екскурс показує загальнофілософську й соціально-економічну значимість питання. Економічні інтереси відбивають сутність виробничих відносин. Виробничі відносини первинні стосовно економічних інтересів, ті, у свою чергу, виступають як форма прояву цих відносин. Уперше сутність розглянутої категорії була розкрита основоположниками марксизму, що зуміли довести прямий взаємозв'язок між виробничими відносинами й інтересами. Ф. Енгельс писав: «Економічні відносини кожного даного суспільства проявляються насамперед як інтереси» [7, с.271]. Основоположниками марксизму вперше було доведено, що економічні інтереси є рушійним чинником суспільного розвитку, внутрішнім джерелом розвитку продуктивних сил

суспільства. Побравши за основу положення Ф. Енгельса про сутність поняття «інтерес», розглянемо взаємозв'язок тріади «потреба – інтерес – економічні відносини». Закономірно встає питання: якщо джерелом виникнення економічного інтересу виступають потреби, те чи можна поставити знак рівності між ними? Єдиної точки зору немає. Безсумнівним, на думку автора, є те, що економічні інтереси породжують економічні відносини між людьми, при цьому вони виступають не продуктом свідомості людини, а об'єктивною реальністю. Отже, економічні інтереси існують незалежно від свідомості людини. Саме тому економічні інтереси об'єктивні по своїй природі. З іншого боку, економічні інтереси відбиваються в діяльності людини в деякої адекватної його соціальному рівню формі. Таким чином, форма прояву економічних інтересів може мати суб'єктивний характер. Навіть із цього простого міркування можна зробити висновок про нерівнозначність, нееквівалентність економічних інтересів, що й породжують їхніх потреб.

Слід визнати, що проблема нееквівалентності економічних інтересів, що й породжують їхніх потреб украй складна сама по собі. У кожному разі її необхідно розглядати через призму розвитку людини як соціально активного індивідуума. Як наслідок такого розвитку потреби кожної людини будуть індивідуальні, різновекторні. Урахувати всі виникаючі варіанти практично неможливо.

Однак якщо розглядати питання з позицій, що трактують потреби людини як винятково матеріальні блага, і враховуючи, що інтерес у своїй основі є потреба, то в певних аспектах характеристики інтересів і потреб здобувають практично еквівалентне значення. Це відбувається при діалектичному трансформуванні об'єктивного змісту інтересу в суб'єктивну форму його реалізації в суспільному виробництві. позиції, що дотримуються цієї, економісти ототожнюють потреби й інтереси, що, на наш погляд, є помилковим. Інші вважаються, що економічний інтерес являє собою форму прояву суспільної свідомості, що відбиває потреби людей виходячи з розуміння ними матеріальної користі, яку повинне приносити суспільне виробництво. Деякі автори, наприклад І. Пастухов, крім потреб виділяють запити індивідуума: «... інтереси є вираження потреб і запитів того або іншої людини» [8, с.21]. Такий підхід не ставить знака рівності між інтересами й потребами, але виникають нові питання, пов'язані з поняттям «запити». Об'єктивний характер економічних інтересів не означає, що вони жодним чином не пов'язані зі свідомістю людини. Будь-яке спонукання людини в його прагненні до економічної діяльності повинне бути усвідомлене. Матеріальний інтерес, усвідомлений людиною, породжує мотив, стимул у його діяльності. Трохи іншу точку зору має Е. Борисов, що вважає, що «необхідно розрізняти

категорію «економічні інтереси», що відбиває певні об'єктивні процеси матеріального життя суспільства, і поняття «мотиви», «ціль» господарської діяльності, які є відбиттям зазначених процесів у сфері свідомості» [2, с.13]. Тут, на думку автора, з однієї сторони не враховується різноманітність мотивів і цілей, пов'язана з рівнем розвитку потреб окремої людини, з іншого боку – ціле розсікається на частини, а частини розглядаються односторонньо, у відриві один від одного. Потреби людини не можуть бути повністю зведені до матеріальних благ, а отже, інтерес не може бути зведений до потреби.

Деякі автори трактують інтерес як суб'єктивне відбиття об'єктивного змісту у свідомості індивіда. Одну із крайніх точок зору у філософському аспекті інтересу представляє М. Заозеров [5], що шукати інтерес поза об'єктом не має сенсу. «Інтерес не існує поза людини, поза класом, поза свідомістю людей. У цьому змісті інтерес виступає в суб'єктивній формі», – уважає Г. Кулієв. Аналогічної позиції дотримується В. Каманкін: «... економічні інтереси, як і потреби, – це такі економічні категорії, які ближче інших коштують до практичної діяльності людей. Через інтереси й потреби безпосередньо здійснюється використання економічних законів» [6, с.7]. На наш погляд, слід погодитися з таким підходом, що підтверджують вторинність інтересів і первинність економічних законів. Згідно із цією методологією Ю. Чуньков дає наступне визначення інтересу: «Інтерес – це зовнішня, відносно стійка форма прояву економічних відносин і законів, по яких вони розбудовуються. По своєму змісту інтерес об'єктивний, тому що виступає відбиттям, що породили його об'єктивних умов, але за своєю формою він суб'єктивний» [10, с.186]. Перейдемо від економіко-філософського аспекту категорії інтересів до їхньої економічної суті. Розглянуті раніше підходи до поняття інтересу як такого з тієї або іншої сторони відбивали багатоплановість цієї категорії, її філософську й методологічну значимість. Для нашого дослідження необхідно розглянути категорію економічного інтересу в аспекті відносин власності. Найбільш точне визначення розглянутої категорії із цих позицій дає А. Генкін: «Інтерес ми визначаємо як реальний, обумовлений відносинами власності, принципом економічної вигоди мотив і стимул соціальних дій по задоволенню динамічних систем індивідуальних потреб» [11, с.148].

У контексті наведеного визначення інтересу повернемося до марксистського підходу до категорії інтересів. У якості основних носіїв економічного інтересу основоположники марксистизму розглядали власника засобів виробництва й безпосереднього виробника матеріальних благ. Віддаючи пріоритет виробництву й споживанню, К. Маркс і Ф. Енгельс висунули, як наслідок, теорію класової боротьби як основи розвитку

суспільства. Підрозділяючи інтереси на суспільні, класові, індивідуальні, марксизм через призму класової боротьби бачив шлях до злиття цих інтересів у єдиний. Помилковість даного підходу підтверджує весь досвід історичного розвитку, а сам подібний підхід фактично заперечує можливість соціальної гармонізації в суспільстві.

Інтерес за своєю сутністю повинен ураховувати всі властивості суб'єктів економічної діяльності – властивості покупця, продавця, виробника, власника. «Головний інтерес суспільства – квінтесенція реальних особистих інтересів, об'єктивно ведучих до його прогресу й соціально-економічної гармонізації» [11, с.148]. Ця думка, висловлена А. Генкиним, досить ёмко охоплює ті напрямки дискусії про нову парадигму економічної теорії, які в цей час широке обговорюються вченими-економістами. Практично всі учасники цієї широкої дискусії визнають, що відповіді на запитання про розвиток суспільства не можна знайти в раніше створених теоріях. У реальній дійсності відбуваються зміни такого масштабу й такої глибини, що їх пізнання виходить за рамки можливостей колишніх теорій. Наслідком цього положення є деякий зсув суті предмета економічної теорії. Слід підкреслити, що, розглядаючи категорію інтересу, ми маємо на увазі під цим економічний інтерес. На наш погляд, неточність допускають деякі економісти, що ставлять на один рівень із економічними інтересами державні, національні інтереси. Ця неточність полягає в зсуві суті самого об'єкта (економічні інтереси) і його властивостей, що характеризують окремі аспекти категорії інтересу по суб'єкту спрямованості дії. Економічні інтереси суспільства поглинають, містять уже у своїй суті й державні, і національні інтереси при розгляді інтересу через парну категорію «об'єктивне – суб'єктивне».

Таким чином, на думку автора, економічні інтереси, виступаючи формою виробничих відносин, розкривають свою сутність тільки при розгляді їх через відносини власності. Саме відносини власності деякою мірою формують і направляють економічний інтерес. Правомірним буде твердження, що економічний інтерес, будучи формою виробничих відносин, своїм змістом ґрунтується на відносинах власності й відбиває ступінь відповідності згаданого «пучка прав» суб'єкта в процесі виробництва, розподілу, обміну й споживання суспільного продукту праці. Можливість виміру інтенсивності впливу економічних інтересів на суспільне виробництво має на увазі розгляд господарських систем різного рівня. Цілком логічним представляється те, що для господарських систем різного рівня існують свої особливості й характеристики процесу узгодження економічних інтересів.

1.Абалкин Л.И. Политическая экономия и экономическая политика / Л.И. Абалкин. – М.: Мысль, 1970. – 490 с.

- 2.Борисов Е.Ф. Единство экономических интересов общества, предприятия и трудящегося // Е.Ф. Борисов. – М.: Высш. Шк., 1970. – 575 с.
- 3.Гегель Г. Соч., Т.8. / Г. Гегель. – М.: Мысль, 1990. – 480 с.
- 4.Гельвеций К.А. Об уме / К.А. Гельвеций. – М.: Соцгиз, 1938. – 376 с.
- 5.Заозеров М.И. Диалектика развития советского социалистического общества / М.И. Заозеров. – М.: Изд-во МГУ, 1962. – 530 с.
- 6.Каманкин В.П. Экономические интересы развитого социалистического общества / В.П. Каманкин. – М.: Мысль, 1978. – 478 с.
- 7.Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Т. 18 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Издательство политической литературы, 2-е изд. 1961. – 842 с.
- 8.Пастухов И.С. Экономические интересы, производство и обмен при социализме / И.С. Пастухов. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 536 с.
- 9.Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Госполитиздат, 1962. – 526 с.
- 10.Чушков Ю.И. Взаимодействие объективного и субъективного в социалистической экономике / Ю.И. Чушков. – Томск: Изд-во ТГУ, 1984. – 325 с.
- 11.Генкин А. Система экономических интересов и социальная гармония / А. Генкин // Вопросы экономики. – 1993. – № 6.

Отримано 15.10.2012

УДК 332.1

Г.І.РИБАК

Харківська національна академія міського господарства

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ МІСЬКОГО І СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ФАКТОРИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Проаналізовано рівень диференціації якості життя міського і сільського населення, досліджено вплив доходів на якість життя населення України, проведено аналіз децильних груп за доходами, проаналізовано демографічну ситуацію, запропоновано засоби покращення якості життя сільського населення.

Проанализирован уровень дифференциации качества жизни городского и сельского населения, исследовано влияние доходов на качество жизни населения Украины, проведен анализ децильных групп за доходами, проанализирована демографическая ситуация, предложены средства улучшения качества жизни сельского населения.

The differentiation of the quality of life of the urban and rural population was analyzed, the impact of income on the quality of life population of Ukraine was investigated, the decile group by income was analyzed, demographics was analyzed, means improving the quality of life of the rural population was suggested.

Ключові слова: доходи, децильний коефіцієнт, добробут, індекс Джині, міжрегіональна диференціація, заробітна плата, якість життя.

Підвищення якості життя населення є першочерговим питанням для України. Існує велика кількість досліджень якості життя населення країни або регіону і рівня їх диференціації, а саме роботи Е.М.Лібанової, В.С.Понамаренко, Ф.В.Узунова [6,8] та ін. Менш дослідженими залишаються питання оцінки та порівняльного аналізу якості життя населення.